

Ю. М. Черноусдоктор юридичних наук, доцент
(Національна академія внутрішніх справ)

УДК 343.13 : 341.45

ОСОБЛИВОСТІ МІЖНАРОДНОГО СПІВРОБІТНИЦТВА ПРИ РОЗСЛІДУВАННІ ЗЛОЧИНІВ МІЖНАРОДНОГО ХАРАКТЕРУ

Акцентовано увагу на особливості міжнародного співробітництва при розслідуванні злочинів міжнародного характеру. Наголошено на доцільності використання положень міжнародних договорів України з питань боротьби зі злочинами міжнародного характеру, що максимально враховують специфіку розслідуваних злочинів, регламентують додаткові заходи співробітництва.

Ключові слова: міжнародне співробітництво, злочини міжнародного характеру, міжнародна правова допомога, видача особи (екстрадиція).

Постановка проблеми. ХХІ століття характеризується розширенням кола злочинних дій, які охоплюються узагальненим поняттям «злочини міжнародного характеру», їх «якісним» удосконаленням та кількісним зростанням. За таких умов міжнародне співробітництво у правоохоронній сфері, залучення до службової діяльності найкращих взірців вітчизняного та зарубіжного досвіду є одним із невідкладних завдань органів внутрішніх справ, інших правоохоронних органів України.

Міжнародне співробітництво покликано вирішити одне із головних протиріч: злочинність стала інтернаціональною, а засоби боротьби з нею переважно залишаються національними [1, с. 3].

Виклад основного матеріалу. Тлумачний словник сучасної української мови визначає співробітництво як «займатися якоюсь діяльністю, працювати разом із ким-небудь» [2, с. 1170].

Принцип співробітництва держав є нормою *jus cogens* (неоспориме право, тверде право), одним із принципів міжнародного права, закріплених у Статуті ООН 1945 року, Конвенції про право міжнародних договорів 1969 року, Декларації про принципи міжнародного права 1970 року, Заключному акті Наради з безпеки й співробітництва в Європі 1975 року та інших міжнародних документах.

Як зазначає В. Ф. Цепелев, міжнародне співробітництво у боротьбі зі злочинністю є складною системою відносин, що включають узгоджені політику, законодавство, правозастосовну, організаційно-управлінську, інформаційну, науково-дослідну діяльність держав, державних органів і посадових осіб, а також міжнародних організацій з попередження злочинності, боротьби з нею і поводження із правопорушниками [1, с. 24].

Окрему увагу слід приділити з'ясуванню *особливостей* міжнародного співробітництва при розслідуванні злочинів міжнародного характеру, що відрізняють його від міжнародного співробітництва при розслідуванні інших злочинів – міжнародних, а також злочинів з «іноземним елементом» або з «міжнародними зв'язками» [3, с. 4–5].

Передумовою реалізації заходів міжнародного співробітництва, що

спрямовані на боротьбу зі злочинами міжнародного характеру, є укладення багатосторонніх міжнародних договорів [4, с. 11–12].

Положення вказаних міжнародних договорів, по-перше, визначають міжнародну протиправність діянь та зобов'язання держав у боротьбі з ними. По-друге, окреслюють основи узгодженої кваліфікації злочинних діянь, визначають основи складу злочину, які в подальшому адаптуються до законодавства держав. По-третє, положення міжнародних договорів передбачають безпосередні зобов'язання держав у боротьбі зі злочинами міжнародного характеру, зокрема, з метою їх розслідування. Й, нарешті, важливо, що такі міжнародні договори визначають основи практичної реалізації поставлених завдань, застосування заходів міжнародного співробітництва.

Загальні положення міжнародного співробітництва при розслідуванні злочинів, у тому числі міжнародного характеру, регламентуються за змістом багатосторонніх міжнародних договорів: Європейської конвенції про видачу правопорушників 1957 року з Додатковим протоколом 1975 року та Другим додатковим протоколом 1978 року до неї [5, с. 10–111]; Європейської конвенції про взаємну правову допомогу у кримінальних справах 1959 року з Додатковим протоколом 1978 та Другим додатковим протоколом 2001 року до неї [6, с. 112–232]; Європейської конвенції про передачу провадження у кримінальних справах 1972 року [7, с. 297–327]; Мінської конвенції 1993 року з Протоколом 1997 року до неї [8, с. 463–497], двосторонніх договорів з питань правової допомоги.

Як зазначалося, міжнародному співробітництву при розслідуванні злочинів міжнародного характеру притаманна низка особливостей, основний зміст яких стосується особливостей реалізації міжнародної правової допомоги, видачі особи (екстрадиції), перейняття кримінального провадження, залучення додаткових заходів співробітництва. Такі заходи передбачені за змістом багатосторонніх міжнародних договорів з питань боротьби зі злочинами міжнародного характеру й підлягають уточненню у конкретних випадках. Узагальнення міжнародних договорів України, емпіричних даних, дає підстави для висновку, що до основних із них належать:

1. *Багатосторонні міжнародні договори з питань боротьби зі злочинами міжнародного характеру можуть розглядатися як правова підстава міжнародного співробітництва у формі міжнародної правової допомоги (в тому числі мова йде про розширений перелік процесуальних дій, що сприяють вирішенню конкретних, визначених міжнародним договором, завдань).*

Таким чином, може передбачатися можливість проведення процесуальних дій, що задекларовані як національним законодавством держав, так і тих, що визначені власне міжнародним договором.

Наприклад, Конвенція про відмивання, пошук, арешт та конфіскацію доходів, одержаних злочинним шляхом, 1990 року заходи, які можуть бути вжиті з метою правової допомоги, тлумачить досить широко: «надання і забезпечення доказів стосовно існування, місцезнаходження або пересування, характеру, юридичного статусу чи вартості вищезгаданої власності» (ст. 8). З вказаною метою здійснюється й «надання інформації без попере-

днього прохання», що передбачає «надсилання Стороною інформації про засоби і доходи, коли вона вважає, що надання такої інформації може допомогти Стороні, якій вона надається, в порушенні чи проведенні розслідування або судового розгляду» (ст. 10). Також передбачається можливість проведення низки слідчих та премілінарних заходів (заморожування чи накладення арешту) (ст. 3, ст. 11); застосовуються спеціальні слідчі повноваження та методи (ст. 4) [9, с. 389–408] та ін.

Згідно з Конвенцією ООН про боротьбу проти незаконного обігу наркотичних засобів і психотропних речовин 1988 року, допомога Сторін може запитуватися з метою: збору доказів або показань; ознайомлення з матеріалами судового розгляду; проведення обшуків і арештів; обстеження предметів і місць; надання інформації і речових доказів; надання оригіналів або завірених копій відповідних документів і матеріалів, включаючи банківські, фінансові, фірмові або комерційні документи; визначення або виявлення доходів, власності, засобів або інших речей для доказових цілей. Сторона не повинна відмовлятися від надання юридичної допомоги у вказаних випадках, посилаючись на банківську таємницю (ст. 7) [10, с. 244–285].

Ряд нових процесуальних дій, що спрямовані на отримання доказової інформації, передбачено у Конвенції про кіберзлочинність 2001 року. Мова йде про термінове збереження комп'ютерних даних (ст. 16), термінове збереження і часткове розкриття даних про рух інформації (ст. 17), обшук і арешт комп'ютерних даних, які зберігаються (ст. 19), збирання даних про рух інформації у реальному масштабі часу (ст. 20), перехоплення даних змісту інформації (ст. 21). Кожна Сторона за надзвичайних умов може зробити запит про взаємну допомогу або про повідомлення, пов'язані з такою допомогою, які здійснюються терміновими засобами комунікації, включаючи факс і електронну пошту, за яким повинно слідувати формальне підтвердження (на вимогу запитуючої Сторони) (ст. 25) [11].

Конвенція ООН проти корупції 2003 року, з метою ефективної реалізації поставлених завдань, теж передбачає низку нових заходів, у тому числі й використання спеціальних методів розслідування, таких як електронне спостереження або інші форми спостереження, таємні операції, а також визнання доказів, зібраних за допомогою таких методів, у суді (ст. 50) [12].

Названі та інші процесуальні дії реалізуються у межах міжнародної правової допомоги. При цьому якщо певна процесуальна дія визначена власне міжнародним договором, з метою розслідування злочину міжнародного характеру, вона може бути проведена, якщо вказане не суперечить законодавству запитуваної держави-учасниці міжнародного договору.

2. Багатосторонні міжнародні договори з питань боротьби зі злочинами міжнародного характеру закріплюють обов'язок держав забезпечувати видачу осіб (екстрадицію), передбачають відповідні правові підстави, деталізують порядок проведення відповідних заходів.

Примітно, що саме за такої ознаки злочини міжнародного характеру у науковій літературі розглядаються як «екстрадиційні», тобто злочини, що тягнуть за собою видачу особи, яка є підозрюваною чи обвинуваченою у його вчиненні.

Відповідно до Конвенції про боротьбу з торгівлею людьми і з експлуатації проституції третіми особами 1949 року, «злочини, визначені за її змістом, розглядаються як злочини, що тягнуть за собою видачу, і на них поширюється будь-який договір про видачу злочинців, що був або буде укладений між будь-якими Сторонами в цій Конвенції. Ті Сторони в цій Конвенції, які не зумовлюють видачу злочинців існуванням на те договорів, віднині у своїх взаємовідносинах визнають злочини, передбачені Конвенцією, як злочини, що зумовлюють видачу. Видача проводиться згідно із законом тієї держави, до якої звернена вимога про видачу» (ст. 8) [13, с. 110-118].

Чи необхідними є такі положення? Безумовно. Відомо, що загальні питання видачі (екстрадиції) регламентують Європейська конвенція про видачу правопорушників 1957 року з Додатковими протоколами 1975 та 1978 року, Мінська конвенція 1993 року з Протоколом 1997 року, а також двосторонні міжнародні договори, укладені державами з питань видачі. Однак на практиці виникають ситуації, коли між Україною та певною іноземною державою відсутній двосторонній договір, що регламентує питання видачі (екстрадиції), й така іноземна держава не є учасницею вказаних багатосторонніх міжнародних договорів з питань видачі. Як діяти за таких умов, коли видача особи викликана міжнародним характером злочину, а відповідна особа, підозрювана (обвинувачена) у його вчиненні, перебуває на території іноземної держави? Один із варіантів – використання принципу взаємності. Однак, як свідчить аналіз практичних джерел, цей варіант супроводжується вирішенням ряду процедурних питань (зокрема, передбачає обмін держав нотами або меморандумами взаєморозуміння, в яких встановлені умови співробітництва, із залученням допомоги Міністерства зовнішніх справ України та відповідних дипломатичних представництв держав), що за умови розслідування злочину міжнародного характеру нерідко викликає затягування строків розслідування, не сприяє ефективному вирішенню поставлених завдань. Тому доцільним є інший варіант – використання багатостороннього міжнародного договору з питань боротьби з відповідним злочином міжнародного характеру, за змістом якого регламентуються положення щодо видачі (екстрадиції) особи.

Проілюструємо окреслену ситуацію на прикладі Конвенції ООН про боротьбу проти незаконного обігу наркотичних засобів і психотропних речовин 1988 року. Сторони, що не зумовлюють видачу наявністю договору, визнають правопорушення, до яких застосовується ця стаття, як правопорушення, що можуть спричинити взаємну видачу (ч. 4 ст. 6) [10, с. 244–285]. Список держав-учасниць Конвенції складає 170 держав, серед них слід назвати такі держави як Японія, Республіка Сейшельські Острови, Республіка Судан, Королівство Таїланд та багато інших, які не є учасницями Європейської конвенції про видачу правопорушників 1957 року [14, с. 22–24] та не уклали з Україною двосторонні договори про видачу (чи правову допомогу, за змістом яких можуть регламентуватися питання видачі). Однак, за умови правовідносин з питань видачі особи, яка підозрюється (обвинувачується) у вчиненні правопорушення, передбаченого Конвенцією ООН про боротьбу проти незаконного обігу наркотичних засобів і психот-

ропних речовин 1988 року, використання її положень як правової підстави видачі з названими та іншими державами-учасницями є оптимальним варіантом, що спрямований на забезпечення вирішення поставлених завдань.

У ряді випадків, при підписанні (ратифікації) міжнародних договорів Україною (як й іншими державами), прямо висловлюється застереження щодо можливості видачі особи на підставі багатостороннього міжнародного договору з питань боротьби зі злочинами міжнародного характеру. Так, при ратифікації Конвенції ООН проти корупції 2003 року Україна заявила, що вважатиме цю Конвенцію правовою підставою для співробітництва з питань видачі правопорушників у відносинах з державами-учасницями цієї Конвенції за відсутності між ними договору про видачу правопорушників [11].

3. Багатосторонні міжнародні договори з питань боротьби зі злочинами міжнародного характеру закріплюють правові підстави та порядок реалізації такої форми міжнародного співробітництва як перейняття кримінального провадження.

Вказана форма співробітництва набуває вирішального значення за умови неможливості чи недоцільності видачі особи, яка вчинила злочин міжнародного характеру. Так, Конвенція про боротьбу з торгівлею людьми та експлуатацією проституції третіми особами 1949 року, визначає, що у державах, в яких принцип видачі своїх громадян не визнається законом, громадяни, які повертаються до своєї держави після вчинення ними в іншій державі будь-якого із злочинів, визначених Конвенцією, підлягають переслідуванню і покаранню судом їх власної держави (ст. 9) [14, с. 110–118].

Відповідно до Конвенції про фізичний захист ядерного матеріалу 1980 року, держава-учасник, на території котрої перебуває ймовірний правопорушник, якщо його не видає, без будь-яких винятків чи невинуватих затримок передає справу своїм компетентним органам з метою кримінального переслідування шляхом судового розгляду відповідно до законодавства цієї держави (ст. 10) [15, с. 642–647] та ін.

Тобто основний зміст перейняття кримінального провадження полягає у зобов'язанні держав-учасниць Конвенцій передавати матеріали відповідного кримінального провадження одна одній щодо визначених ними правопорушень (зокрема, злочинів міжнародного характеру, кримінальна караність котрих закріплена нормами національного законодавства), коли така передача зумовлена необхідністю досягнення завдань кримінального провадження та реалізації принципу невідворотності покарання.

4. Багатосторонні міжнародні договори з питань боротьби зі злочинами міжнародного характеру передбачають можливість безпосереднього порядку зносин між визначеними компетентними органами держав, які виконують завдання міжнародного співробітництва. З метою оперативної взаємодії може використовуватися допомога Інтерполу або дипломатичні канали.

Так, Конвенція ООН про боротьбу проти незаконного обігу наркотичних засобів і психотропних речовин 1988 року визначає, що для реалізації

поставлених завдань дозволяється зв'язок між визначеними центральними органами. Крім того, у Сторін є право вимагати, щоб відповідні прохання та повідомлення спрямовувалися по їх дипломатичних каналах, і, у випадку надзвичайних обставин, по каналах Міжнародної організації кримінальної поліції (п. 8 ст. 7) [10, с. 244–285].

Відповідно до Конвенції про відмивання, пошук, арешт та конфіскацію доходів, одержаних злочинним шляхом, 1990 року, центральними органами України є Генеральна прокуратура (щодо процесуальних дій під час розслідування кримінальних справ) та Міністерство юстиції (щодо судових рішень) (ст. 23). Однак прохання або повідомлення, що не передбачають примусових дій, можуть безпосередньо передаватися компетентними органами запитуючої Сторони компетентним органам запитуваної Сторони (ч. 5 ст. 24) [9, с. 389–408]. Також прохання чи повідомлення між центральними органами можуть бути зроблені через Міжнародну організацію кримінальної поліції (Інтерпол) (ч. 3 ст. 24) [16].

Ефективному співробітництву сприяє використання безпосереднього порядку зносин між визначеними компетентними органами держав.

Так, Конвенція про кіберзлочинність 2001 року, крім центральних та компетентних органів щодо координації та реалізації заходів з міжнародного співробітництва, передбачає обов'язок держав створити та забезпечити функціонування *цілодобової контактної мережі* для надання невідкладної допомоги при розслідуванні злочинів, пов'язаних з комп'ютерними системами та даними, переслідуванні осіб, що обвинувачуються у вчиненні таких злочинів, а також збирання доказів в електронній формі (ст. 35) [11]. Законом України про ратифікацію Конвенції було визначено, що в Україні органом, на який покладено такі повноваження, є МВС України [17].

Як відомо, уповноважені (центральні) та компетентні органи України (п. 6, п. 7 ч. 1 ст. 541 КПК України), іноземних держав, реалізуючи завдання міжнародного співробітництва при розслідуванні злочинів міжнародного характеру, залучаються до складної системи взаємодії, що нерідко ускладнена дотриманням низки процедурних вимог. Тому тенденція, що склалася останніми роками, а саме: забезпечення безпосередньої взаємодії компетентних органів держав, сприяє швидкому та ефективному вирішенню поставлених завдань. Важливо, що під час підготовки та реалізації заходів співробітництва слід у кожному випадку враховувати норми конкретного міжнародного договору, що регламентує можливість використання безпосереднього порядку зносин, а також заяви та застереження держав, що були висловлені під час підписання (ратифікації), й керуватися ними при визначенні суб'єктів, уповноважених до співробітництва, особливостей його реалізації.

Висновки. З даного приводу слід наголосити на потребі опрацювання положень багатосторонніх та двосторонніх міжнародних договорів України, формування відповідних практичних рекомендацій для висвітлення всіх можливих механізмів міжнародного співробітництва. Доцільно розроблювати й відповідні алгоритми дій, що стосуються організації співробітництва при розслідуванні окремих видів (груп) злочинів міжнародного

характеру.

Йдеться про великий обсяг роботи, що полягає в аналізі положень численних міжнародних договорів, національного законодавства, практики їх застосування. Однак така потреба є актуальною для практичних співробітників, адже через відсутність систематизованих та узагальнених матеріалів, розслідуючи злочини міжнародного характеру, можливості міжнародного співробітництва використовуються недостатньо.

Бібліографічні посилання

1. Цепелев В. Ф. Международное сотрудничество в борьбе с преступностью: уголовно-правовые, криминологические и организационно-правовые аспекты : монография / Цепелев В. Ф. – М., 2001.

2. Великий тлумачний словник сучасної української мови / уклад. і голов. ред. Т. В. Бусел. – К.; Ірпінь, 2002.

3. Номоконов В. А. Международное уголовное право : учеб. пособие / Номоконов В. А. – Владивосток, 2001.

4. Богатырев А. Г. Международное сотрудничество государств по борьбе с преступностью : учеб. пособие / Богатырев А. Г. – М., 1989.

5. Європейська конвенція про видачу правопорушників від 13 груд. 1957 р. з двома Додатковими протоколами 1975 та 1978 рр. // Збірник міжнародних договорів у кримінальних справах. Багатосторонні договори. – К., 2006. – С. 12–111.

6. Європейська конвенція про взаємну правову допомогу у кримінальних справах 1959 року з Додатковими протоколами 1978 та 2001 року до неї : ратифікована Законом України від 16 січ. 1998 р. // Збірник міжнародних договорів України про правову допомогу у кримінальних справах. Багатосторонні договори. – К., 2006. – С. 112–232.

7. Європейська конвенція про передачу провадження у кримінальних справах, Страсбург, 15 трав. 1972 р. : прийнята 15 груд. 1999 р. // Збірник міжнародних договорів про правову допомогу у кримінальних справах. Багатосторонні договори. – К., 2006. – С. 297–327.

8. Конвенція про правову допомогу і правові відносини у цивільних, сімейних і кримінальних справах : прийнята 22 січ. 1993 р. : ратифікована Законом України від 10 лист. 1994 р. // Збірник міжнародних договорів про правову допомогу у кримінальних справах. Багатосторонні договори. – К., 2006. – С. 463–497.

9. Конвенція про відмивання, пошук, арешт та конфіскацію доходів, одержаних злочинним шляхом : прийнята 8 лист. 1990 р. ; ратифікована Законом України від 17 груд. 1997 р. // Збірник міжнародних договорів України про правову допомогу у кримінальних справах. Багатосторонні договори. – К., 2006. – С. 389–408.

10. Конвенция Организации Объединенных Наций о борьбе против незаконного оборота наркотических средств и психотропных веществ : принята 19 декабря 1988 года ; ратифікована постанов. Верховної Ради Української РСР 25 квіт. 1991 р. // Україна у міжнародно-правових відносинах : зб. докум. (укр. та рос. мовами). – К., 1996. – Кн. 1 : Боротьба зі злочинністю та взаємна правова допомога. – С. 244–285.

11. Конвенція про кіберзлочинність : прийнята 23 лист. 2001 р. Додатковий протокол від 28 січ. 2003 р. до Конвенції ; ратифіковано із застереженнями і заявами Законом України № 2824-IV від 7 верес. 2005 р. // Офіційний вісник України. – 2007. – № 65. – Ст. 2535.

12. Конвенція ООН проти корупції : прийнята 31 жовт. 2003 року ; ратифікована Законом України від 18 жовт. 2006 р. // Офіційний вісник України. – 2010. – № 10. – Ст. 506.

13. Конвенція про боротьбу з торгівлею людьми та експлуатацією проституції третіми особами : затв. резолюцією 317 (IV) ГА ООН від 2 груд. 1949 р. // Запобігання торгівлі людьми. – К., 2001. – С. 110–118.

14. Таблица чинності Конвенції для держав-учасниць. Європейська конвенція про видачу правопорушників : Статус на 15 лип. 2005 р. // Збірник міжнародних договорів про правову допомогу у кримінальних справах. Багатосторонні договори. – К., 2006. –

С. 22–24.

15. Конвенція про фізичний захист ядерного матеріалу : прийнята 22 трав. 1980 р. // Збірник міжнародних договорів про правову допомогу у кримінальних справах. Багатосторонні договори. – К., 2006. – С. 642–647.

16. Про ратифікацію Конвенції про відмивання, пошук, арешт та конфіскацію доходів, одержаних злочинним шляхом, 1990 рік : Закон України від 17 груд. 1997 р. // ВВР України. – 1998. – № 16. – Ст. 72.

17. Про ратифікацію Конвенції про кіберзлочинність : Закон України від 7 верес. 2005 р. // ВВР України. – 2006. – № 5–6. – Ст. 71.

Чорноус Ю. Н. Особенности международного сотрудничества при расследовании преступлений международного характера. Акцентировано внимание на особенности международного сотрудничества при расследовании преступлений международного характера. Отмечена целесообразность использования положений международных договоров Украины по вопросам борьбы с преступлениями международного характера, которые максимально учитывают специфику расследуемых преступлений, регламентируют дополнительные меры сотрудничества.

Ключевые слова: международное сотрудничество, преступления международного характера, международная правовая помощь, выдача лица (экстрадиция).

Chornous Yu. N. Features of international cooperation in the investigation of international crimes. This paper focuses on the characteristics of international cooperation in the investigation of crimes of an international character. Emphasis is placed on usefulness of the provisions of international treaties of Ukraine on combating crimes of an international character which considers specific crimes investigated, additional measures governing cooperation.

It is concluded that multilateral international agreements on combating crimes of an international character can be considered as the legal basis of international cooperation in the form of international legal assistance (including the case of an extended list of proceedings that contribute to the solution of concrete by international treaty tasks). They reinforce the obligation of States to ensure extradition, provide appropriate legal basis, details the procedure for appropriate action and reinforce the legal basis and procedure for implementing this form of international cooperation, as a takeover of criminal proceedings.

These agreements provide for the possibility of direct communication between the manner specified by the competent authorities of performing tasks of international cooperation. For the purpose of interoperability can be used by assistance of Interpol and diplomatic channels.

Keywords: international cooperation, crimes of an international character, international legal assistance, extradition of the person (extradition).

Надійшла до редакції 28.05.2013